

УДК 343.23

С. О. Ковальчук, канд. юрид. наук, заступник декана, доцент

Івано-Франківський факультет Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кафедра цивільного та господарського права і процесу,
вул. Максимовича, 13, м. Івано-Франківськ, 76007, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРАВА ПОДАВАТИ НОВІ МАТЕРІАЛИ У СТАДІЯХ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Стаття присвячена висвітленню поняття «нові матеріали», визначенню їх кола та дослідженню механізму їх подання учасниками кримінального процесу у стадіях касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Автор визначає порядок приєднання нових матеріалів до кримінальної справи, ознайомлення з ними учасників судового розгляду та їх оцінки судом.

Ключові слова: касаційне провадження, перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, учасники кримінального процесу, нові матеріали.

Виконання сторонами обвинувачення та захисту покладених на них законом кримінально-процесуальних функцій зумовлює необхідність реалізації ними комплексу прав, направлених на відстоювання їх процесуальних позицій. З огляду на норму ч. 5 ст. 16–1 КПК України, учасники кримінального процесу, які беруть участь у судовому засіданні як сторони, користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Норми кримінально-процесуального закону передбачають можливість подання сторонами доказів як у стадії судового розгляду справи, так і в контрольних стадіях кримінального процесу: апеляційного, касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

Дослідженню теоретичних питань щодо визначення поняття та змісту нових матеріалів і практичних проблем їх подання учасниками кримінального процесу у стадіях касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами присвячена недостатня увага вчених. Так, вказані питання розглядають у своїх працях Т. К. Айтмухамбетов, Ю. П. Аленін, М. К. Белобабченко, В. Г. Гончаренко, В. Т. Маляренко, С. А. Пашин та інші вчені. Проте, в юридичній літературі теоретичні та практичні аспекти подання учасниками кримінального процесу нових матеріалів у вказаних контрольних стадіях розглядаються недостатньо повно. Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети статті дослідження механізму реалізації учасниками кримінального процесу права подавати нові матеріали у стадіях касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

Одним із етапів стадії касаційного провадження є виконання касаційним судом (у тлумаченні п. 4 ст. 32 КПК України) процесуальних дій, направлених на перевірку законності й обґрунтованості судового рішення, що оскаржується. До числа таких процесуальних дій відноситься, зокрема, ознайомлення учасників судового засідання з новими матеріалами (ч. 1 ст. 393 КПК України).

Закріплюючи право учасників судового засідання подати касаційному суду нові матеріали, ч. 1 ст. 391 КПК України передбачає низку процесуальних правил їх подання: 1) в якості нових матеріалів у касаційний суд можуть бути подані будь-які документи і предмети, які не подавалися учасниками судового засідання у попередніх стадіях кримінального процесу. Така позиція впливає зі змісту ч. 1 ст. 393 КПК України, в якій законодавець використовує для їх позначення поняття «нові матеріали» і «документи, яких не було в справі». Таким чином, крім нових документів, учасники кримінального процесу можуть подати касаційному суду й інші нові матеріали. Зокрема, необхідно погодитися з думкою Ю. П. Аленіна та В. Т. Маляренка, які вказують, що «під новими матеріалами треба розуміти як ті, що передбачені ст. 83 КПК України, так і будь-які інші отримані законним шляхом бухгалтерські документи (накладні, платіжні ордери, квитанції та інші), акти ревізії, висновки аудиторських перевірок, акти митних оглядів, договори, контракти, ліцензії, довідки, характеристики, висновки спеціаліста, документи про нагороди та заохочення, про інвалідність, наявність утриманців, фотографії, відео- й аудіозаписи тощо» [12, с.809–810]; 2) нові матеріали можуть бути подані особами, які подали касаційні скарги або касаційні подання. Одночасно звертає на себе увагу необхідність закріплення права подавати нові матеріали й стосовно інших учасників кримінального процесу. Зокрема, це стосується тих випадків, за яких нові матеріали можуть подаватися разом із запереченнями на касаційну скаргу або касаційне подання. Це вимагає надання права подавати нові матеріали всім учасникам кримінального процесу, які відповідно до ст. 384 КПК України користуються правом касаційного оскарження; 3) нові матеріали можуть подаватися на підтвердження або спростування доводів, викладених в касаційній скарзі або касаційному поданні. На думку В. В. Вапнярчука, мета подання нових матеріалів — підтвердити доводи своєї касаційної скарги або касаційного подання, а також спростувати доводи скарги (подання), поданих іншим учасником кримінального процесу [3, с.168]; 4) нові матеріали не можуть бути отримані шляхом проведення слідчих дій. Зокрема, нові матеріали не можуть бути отримані в результаті допиту засудженого або виправданого, потерпілого, свідків, експерта, проведення обшуку, виїмки, огляду тощо. Водночас, дії, шляхом проведення яких можуть бути отримані нові матеріали, повинні відповідати вимогам кримінально-процесуального закону; 5) особа, яка подала нові матеріали, повинна вказати, яким шляхом вони були одержані та яке значення вони мають для вирішення справи. Вказана вимога ч. 1 ст. 393 КПК України свідчать про необхідність забезпечення допустимості та належності нових матеріалів. Касаційний суд, приймаючи нові матеріали, повинен перевірити ці властивості, а обов'язок їх підтвердження у відповідності до вимог кримінально-процесуального закону покладається на осіб, що подають нові матеріали. Як вказує О. Ю. Татаров, «відомості про джерела нових матеріалів, які надаються у вигляді документів, повинні бути оцінені судом у взаємозв'язку з наявними у справі доказами» [10, с.187].

Ч. 2 ст. 393 КПК України передбачає, що нові матеріали можуть бути витребувані касаційним судом. Останній вправі витребувати їх в органів державної влади та місцевого самоврядування, будь-яких підприємств, установ, організацій незалежно від форм їх власності та фізичних осіб. Витребування касаційним судом нових матеріалів здійснюється як з його власної ініціативи, так і за клопотаннями учасників судового засідання. Підставою для заявлення таких клопотань є відсутність в учасника кримінального процесу можливості самостійно отримати нові матеріали, які мають значення для вирішення справи. Заявляючи клопотання про витребування нових матеріалів, суб'єкти захисту повинні вказати, від яких юридичних чи фізичних осіб повинні бути отримані нові матеріали та яке вони мають значення для вирішення кримінальної справи.

Подання учасниками судового засідання нових матеріалів або їх витребування касаційним судом зобов'язує останнього приєднати такі матеріали до криміналь-

ної справи. Як наголошують В. Г. Гончаренко та В. Т. Маляренко, «з новими матеріалами, поданими однією зі сторін, необхідно ознайомити інших заінтересованих осіб з метою забезпечення їх права спростувати ці матеріали» [6, с.757]. Як і в стадії апеляційного провадження, ознайомлення учасників судового засідання з новими матеріалами в стадії касаційного провадження передбачає оголошення головуючим їх змісту та повідомлення про те, ким з учасників були подані нові матеріали. Виходячи з вимог ч. 1 ст. 393 КПК України, під час ознайомлення з новими матеріалами учасники судового засідання повинні бути також повідомлені про шлях, яким були одержані ці матеріали, та значення, яке вони мають для вирішення справи.

Нові матеріали підлягають оцінці касаційним судом у сукупності з іншими доказами, наявними у кримінальній справі. Як закріплює ч. 1 ст. 395 КПК України, касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене.

Після оцінки належності, допустимості та достовірності нові матеріали можуть бути використані касаційним судом при постановленні рішення. Зокрема, як зазначає В. В. Король, нові матеріали можуть бути використані касаційним судом «при прийнятті рішень про недопустимість і неналежність досліджуваних у ході судового розгляду доказів, а також про неповноту зібраних доказів і необ'єктивність їх оцінки судом» [5, с.184]. Поділяючи таку позицію, потрібно відзначити, що вона підтверджується й результатами вивчення судової практики. Так, у касаційній скарзі О., засуджений за ч. 1 ст. 125 КК України, порушив питання про скасування постановлених щодо нього судових рішень і закриття кримінальної справи у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину. На обґрунтування наявності допущених у справі порушень кримінально-процесуального закону О. вказував, що суд першої інстанції послався у вироку як на доказ його вини на показання свідків Н. і П., які в судовому засіданні присутні не були та не допитувалися, а їх пояснення містяться у протоколі співбесіди, складеному з порушенням вимог ст. ст. 85 і 87 КПК України. Розглянувши кримінальну справу, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України відзначила, що суд першої інстанції прийняв рішення, допустивши при цьому помилку, яка полягає в тому, що він взяв до уваги недопустимі докази — суд послався у вироку на пояснення Н. і П., які свідками у справі не визнавалися. На підставі викладеного, колегія суддів касаційну скаргу засудженого О. задовольнила частково: вирок Гребінківського районного суду Полтавської області щодо О. змінила, виключивши з мотивувальної частини вироку посилення на показання Н. і П. як на недопустимі докази [13].

Як і в стадії касаційного провадження, новими матеріалами у стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами можуть бути будь-які предмети і документи. Зокрема, в якості нових матеріалів судом, який переглядає кримінальну справу за нововиявленими обставинами, можуть бути використані, на думку П. Я. Трубнікова, різні письмові та інші матеріали, які мають суттєве значення для справи, зокрема висновки обізнаних осіб, довідки установ, підприємств, організацій, виписки з рішень, характеристики, письмові пояснення, наприклад письмові пояснення окремих громадян про факти, які відносяться до справи, тощо [11, с.212]. Поділяючи таку позицію, М. К. Белобабченко до числа нових матеріалів відносить також «довідки та консультації спеціалістів стосовно компетентності експертів, повноти та обґрунтованості висновку експерта; офіційно засвідчені та такі, що не вимагають слідчої перевірки документи, які фіксують юридичні факти, що мають важливе значення для справи (розгляд справи незаконним складом суду, очевидний факт недосягнення підсудним відповідного віку, неврахування судом фактичного погашення попередньої судимості тощо)» [2, с.11]. При цьому, як наголошують Ю. П. Аленін, А. Я. Грун і В. Т. Маляренко, не можуть використовувати

ватися в якості нових матеріалів, отримані при розслідуванні нововиявлених обставин, а також при провадженні слідчих дій у кримінальній справі без скасування судового рішення, що набрало законної сили [12, с.845; 4, с.19]. Обґрунтовуючи таку позицію, С. А. Пашин відзначає, що деякі обставини, невідомі суду при постановленні вироку та які не могли бути йому відомі (наприклад, факт засудження свідка за дачу неправдивих показань, явка з повинною громадянина, який стверджує, що він скоїв злочин, за вчинення якого відбуває покарання засуджений, та ін.), відносяться до категорії «нововиявлені обставини» і розглядаються у порядку провадження за нововиявленими обставинами [8, с.13].

Оскільки ч. 1 ст. 400–10 КПК України закріплює, що заява про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами розглядається апеляційним чи касаційним судом за правилами, встановленими для перегляду справ у касаційному порядку, то стосовно подання (витребування) нових матеріалів, їх приєднання до кримінальної справи, дослідження та оцінки підлягають застосуванню процесуальні правила, встановлені ст. 393 КПК України.

Так, нові матеріали можуть бути як подані суду, що переглядає справу за нововиявленими обставинами, учасниками кримінального процесу, так і витребувані цим судом з власної ініціативи або за клопотаннями учасників судового засідання. В. Г. Гончаренко та В. Т. Маляренко відзначають, що нові матеріали можуть бути подані в суд особою, яка звернулася з клопотанням про перегляд судового рішення [6, с.790]. Водночас, як і в стадії касаційного провадження, нові матеріали у стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами можуть бути подані не лише учасниками кримінального процесу, які оскаржили судові рішення, але й іншими учасниками судового розгляду кримінальної справи. Крім того, як відзначає Н. Я. Шило, нові матеріали можуть бути витребувані за клопотанням будь-кого з учасників кримінального процесу [14, с.66].

У юридичній літературі відсутня однозначність у вирішенні питання щодо кола етапів стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, на яких можуть бути подані нові матеріали. Так, А. Я. Грун відзначає, що нові матеріали можуть бути подані як разом із клопотанням про перегляд судового рішення, так і пізніше, але до початку судового засідання [4, с.23–24]. П. Я. Трубніков і Н. Я. Шило звертають увагу на те, що нові матеріали подаються також і в ході судового засідання, але не пізніше отримання прокурором виступу для дачі пояснень [11, с.213; 14, с.66]. І. Д. Перлов вказує, що нові матеріали можуть бути подані учасниками кримінального процесу при дачі пояснень у судовому засіданні [9, с.230]. Т. К. Айтмухамбетов наголошує, що нові матеріали подаються з моменту надходження клопотання про перегляд судового рішення до моменту видалення суду в нарадчу кімнату [1, с.11]. Як вбачається, саме остання з наведених позицій є найбільш прийнятною як з точки зору наявної в учасників кримінального процесу свободи у поданні суду нових матеріалів, яка, зокрема, передбачає вільне визначення ними моменту подання цих матеріалів, так і з точки зору змісту стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, з огляду на який учасники кримінального процесу користуються правом виступати з поясненнями у судовому засіданні, при дачі яких вони вправі подати суду наявні в них нові матеріали. Аналогічним чином питання про коло етапів, на яких можуть бути подані нові матеріали, повинно вирішуватися й у стадії касаційного провадження: вони підлягають поданню як разом із касаційною скаргою або касаційним поданням чи запереченнями на них, так і в ході судового засідання, але не пізніше моменту видалення суду в нарадчу кімнату.

Учасники кримінального процесу на етапі виконання судом, який переглядає справу за нововиявленими обставинами, процесуальних дій, направлених на перевірку законності й обґрунтованості судового рішення, ознайомлюються з новими матеріалами. Їх ознайомлення з цими матеріалами відбувається шляхом оголо-

шення головуючим у судовому засіданні змісту нових матеріалів. Одночасно головуючий повинен повідомити, ким із учасників судового засідання були подані нові матеріали (чи вони були витребувані судом з власної ініціативи або за клопотаннями учасників судового засідання), вказує на шлях одержання нових матеріалів і значення, яке вони мають для кримінальної справи.

Суд переглядає кримінальну справу у зв'язку з наявністю нововиявлених обставин на основі наявних у ній і додатково поданих учасниками судового засідання нових матеріалів. При цьому, як відзначають М. М. Михеєнко, В. Т. Нор і В. П. Шибіко, нові матеріали можуть бути використані судом при прийнятті рішення за умови, що вони відносяться до обставин, які були предметом дослідження в суді та не свідчать про наявність нововиявлених обставин [7, с.460]. Крім того, достовірність нових матеріалів не повинна викликати ніяких сумнівів і вони не повинні тягти за собою необхідності їх перевірки.

Як вбачається, з урахуванням обставин, встановлених у результаті дослідження нових матеріалів, суд, який переглядає справу за нововиявленими обставинами, може прийняти будь-яке з рішень, передбачених ч. 1 ст. 396 КПК України: 1) залишити вирок, постанову чи ухвалу без зміни, а подання — без задоволення; 2) скасувати вирок, постанову чи ухвалу та направити справу на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд; 3) скасувати вирок, постанову чи ухвалу та закрити справу; 4) змінити вирок, постанову чи ухвалу. При цьому рішення про залишення вироку, постанови чи ухвали без змін, а подання — без задоволення може бути прийняте, коли новими матеріалами не підтверджуються доводи щодо наявності підстав для його скасування, викладені в поданні. Рішення про скасування вироку, постанови чи ухвали та направлення справи на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд підлягає прийняттю у випадках, коли нові матеріали підтверджують наведені у поданні доводи або встановлюють їх самостійно. Рішення про скасування вироку, постанови чи ухвали та закриття справи приймається у випадках, коли на момент вчинення злочину особа не досягла віку кримінальної відповідальності, встановленого нормами кримінального закону. Рішення про зміну вироку, постанови чи ухвали може бути прийняте у випадках, коли нові матеріали містять достатні для цього підстави. Аналогічним чином питання про коло рішень суду, які можуть бути постановлені ним з урахуванням нових матеріалів, повинно вирішуватися й стосовно стадії касаційного провадження.

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що недостатньо повна та чітка урегульованість порядку подання та дослідження нових матеріалів викликає низку проблем, пов'язаних з їх використанням судами при розгляді кримінальних справ у стадіях касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. У зв'язку з необхідністю їх вирішення вбачається за доцільне викласти статтю 393 КПК України у наступній редакції:

«Стаття 393. Подання, витребування та дослідження нових матеріалів.

На підтвердження або спростування доводів, викладених у касаційній скарзі або касаційному поданні, особи, коло яких визначено у статті 384 цього Кодексу, мають право подати до касаційного суду нові матеріали: документи, речі та предмети, які не досліджувалися судом першої та апеляційної інстанцій.

Нові матеріали можуть бути подані разом з касаційною скаргою або касаційним поданням, запереченням на касаційну скаргу або касаційне подання, при зміні або доповненні касаційної скарги або касаційного подання, а також у судовому засіданні до моменту видалення касаційного суду в нарадчу кімнату.

Особа, яка подала нові матеріали, повинна вказати, яким шляхом вони були одержані та яке значення вони мають для вирішення справи.

Нові матеріали можуть бути витребувані касаційним судом як із власної ініціативи, так і за клопотанням сторін.

Головуючий ознайомлює учасників судового розгляду з новими матеріалами шляхом оголошення їх змісту та повідомлення, ким з учасників їх було подано, після чого заслуховує думки учасників судового розгляду щодо нових матеріалів».

Із урахуванням того, що у відповідності до ч. 1 ст. 400–10 КПК України перегляд кримінальних справ у стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами відбувається за правилами, встановленими для перегляду справ у касаційному порядку, пропонувані норми ст. 393 КПК України підлягають застосуванню й у цій стадії за умови, що нові матеріали не свідчать про наявність нововиявлених обставин.

Викладені в статті положення щодо механізму реалізації учасниками кримінального процесу права подавати нові матеріали у стадіях касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами повинні знайти свій подальший розвиток за такими напрямками: 1) наукове обговорення доцільності викладення статті 393 КПК України, яка б врегулювала порядок подання, витребування та дослідження нових матеріалів, у запропонованій вище редакції; 2) розробка тактичних прийомів діяльності учасників кримінального процесу, зокрема прокурора та захисника, щодо отримання і подання нових матеріалів у стадіях касаційного провадження та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами; 3) розробка методичних рекомендацій щодо реалізації учасниками кримінального процесу права подавати нові матеріали у вказаних стадіях; 4) розробка методичних рекомендацій щодо процесуальної діяльності суду при приєднанні нових матеріалів до кримінальної справи, ознайомленні з ними учасників судового розгляду та їх дослідженні.

Література

1. Айтмухамбетов Т. К. *Дополнительные материалы в кассационном и надзорном производстве по советскому уголовному процессу: Автореферат дисс. ... к. ю. н.: 12.00.08 / Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности / Т. К. Айтмухамбетов. — М., 1976. — 21 с.*
2. Белобабченко М. К. *Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе: Автореферат дисс. ... к. ю. н.: 12.00.09 / Институт государства и права АН СССР / М. К. Белобабченко. — М., 1988. — 25 с.*
3. Вапнярчук В. В. *Кримінальний процес України (в схемах і таблицях): Навчальний посібник / В. В. Вапнярчук. — Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. — 212 с.*
4. Грун А. Я. *Пересмотр приговоров в порядке судебного надзора / А. Я. Грун. — М.: Юридическая литература, 1969. — 159 с.*
5. Король В. В. *Судові стадії провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник / В. В. Король. — Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. — 240 с.*
6. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. — К.: «ФОРУМ», 2003. — 938 с.*
7. Михеєнко М. М. *Кримінальний процес України: Підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. — К.: Либідь, 1999. — 536 с.*
8. Пашин С. А. *Надзорная жалоба заключенного / С. А. Пашин. — Донецк: Донецкий мемориал, 2004. — 48 с.*
9. Перлов И. Д. *Надзорное производство в уголовном процессе / И. Д. Перлов. — М.: Юридическая литература, 1974. — 256 с.*
10. Татаров О. Ю. *Співвідношення нововиявлених обставин вчинення злочину та додаткових (нових) матеріалів / О. Ю. Татаров // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 2. — С. 185–190.*
11. Трубников П. Я. *Пересмотр решений в порядке судебного надзора / П. Я. Трубников. — М.: Юридическая литература, 1974. — 240 с.*
12. *Уголовно-процесуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. редакцией В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. — Х.: ООО «Одиссей», 2005. — 968 с.*

13. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 07.06.2007 р. (витяг) / Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс] — Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/767202>

14. Шило Н. Я. Охрана прав личности судами надзорной инстанции / Н. Я. Шило. — Ашхабад: Туркменистан, 1988. — 124 с.

С. А. Ковальчук, канд. юрид. наук, заместитель декана, доцент

Ивано-Франковский факультет, Национальный университет
«Одесская юридическая академия»,
кафедра гражданского и хозяйственного права и процесса,
ул. Максимовича, 13, г. Ивано-Франковск, 76007, Украина

РЕАЛИЗАЦИЯ УЧАСТНИКАМИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА ПРАВА ПОДАВАТЬ НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ В СТАДИЯХ КАССАЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА И ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ ПО ВНОВЬ ОТКРЫВШИМСЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена изложению понятия «новые материалы», определению их круга и исследованию механизма их представления участниками уголовного процесса в стадиях кассационного производства и пересмотра судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Автор определяет порядок приобщения новых материалов к уголовному делу, ознакомления с ними участников судебного рассмотрения и их оценки судом.

Ключевые слова: кассационное производство, пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам, участники уголовного процесса, новые материалы.